

I. Informacje o obiekcie

NR REJESTRU ZABYTKÓW

NR INW. ZBIORU

NR INW. PRACOWNI KONS.

250/60 (z dnia 23.03.1960 r.)

- - -

- - -

I.1. Rodzaj :

architektura; elewacje zespołu dawnego opactwa benedyktyńskiego z elementami Zamku Książąt mazowieckich: ceglane, ceglano - kamienne, kamienne

I.2. Autor, warsztat, szkoła :

nieznane warsztaty budowlane, murarskie

I.3. Datowanie :

fundacja XII wiek, późniejsze rozbudowy i przebudowy do lat 60-tych. XX wieku

I.4. Lokalizacja :

Wzgórze Tumskie, 09-402 Płock, ul. Tumska 3 (dz. nr 146201_1.0008.992/1); Web Mercator 52.541342, 19.688680)

I.5. Właściciel :

Kuria Diecezjalna w Płocku, 09-402 Płock, ul. Tumska 3

I.6. Technika :

mury wykonane na zaprawie wapiennej z cegły, cegły i kamienia, blendy i elementy fryzów nietynkowane, posadowiony na fundamentach kamiennych: głązy narzutowe i ciosy kamienne.

Wcześniejsze konserwacje lub renowacje: TAK ✓ NIE

Wcześniejsze dokumentacje: TAK ✓ NIE

II Zagadnienia historyczne

II.1. Fundator i czas powstania

Powstanie i funkcjonowanie opactwa benedyktyńskiego w Płocku wiąże się z erygowanymi opactwami benedyktyńskimi w Wielkopolsce: w Mogilnie i Trzemesznie. Benedyktyni z Mogilna posiadali w Płocku kościół św. Wawrzyńca. Przy tym właśnie kościele mogła funkcjonować prepozytura, która z dużą dozą prawdopodobieństwa stanowiła wsparcie erygowanego w 1075 roku biskupstwa płockiego a mnisi stanowili zapewne bliskie otoczenie biskupa.

Trudno ustalić czy placówka ta powstała od podstaw, czy też może była kontynuacją wcześniejszej lokacji benedyktyńskiej. Data i fundator "obecnego" opactwa pozostają nieustaleni. Opactwo fundował zgodnie ze zwyczajem książę. Do niego należało prawo patronatu, on też wyznaczył benedyktynom działkę pod budowę klasztoru. Fundator władał Mazowszem bo w tej dzielnicy klasztor uzyskał stosowne uposażenie.

Pierwsza zachowana wzmianka o opactwie św. Wojciecha na wzgórzu tumskim w Płocki pochodzi z 1240 roku. Istnienie opactwa jako jednego z sześciu w ówczesnej Polsce, potwierdzają zachowane dokumenty dopiero z 1418 roku.

II.2. Opactwo

Pierwotnie zabudowa była drewniana, która spłonęła w czasie najazdu litewskiego w 1339 roku. Odbudowano ją zapewne również w formie drewnianej. Dopiero w 1538 roku biskup i kapituła płocka zezwolili na wykorzystanie kościelnej cegielni do chwili wykończenia nowego klasztoru. W związku z rozbudową król Zygmunt I Stary przekazał

benedyktynom plac, który w 1538 zabudowywano murowanymi obiektami. Był to teren zamku książęcego i królewskiego, który władca opuścił w związku z obsunięciem się w 1532 skarpy wiślanej i zniszczeniem części murów oraz pomieszczeń zamkowych. W świetle lustracji z 1616 kościół i klasztor były murowane, lecz ostatecznie prace zakończono w 1632.

Zakonnicy wzniesli na tym terenie murowane budynki w stylu późnogotyckim wzdłuż muru obronnego i kościoła przylegający szczytem do baszty płockiego zamku. Drugie skrzydło klasztoru między kościołem a wieżą zegarową zamknęło przestrzeń dziedzińca, całkowicie zmieniając kształt dawnej gotyckiej zabudowy.

Na początku XVII przeprowadzono kolejną modernizację - gruntowny remont kościoła i klasztoru. Kościół pw. św. Wojciecha otrzymał bogaty barokowy wystrój z marmurowym, monumentalnym ołtarzem głównym. W 1705, w czasie wojny ze Szwecją, opactwo zostało doszczętnie ograbione, a biblioteka i archiwum spłonęły.

Następnie zabudowania opactwa zostały zajęte przez zakon misjonarzy św. Wincentego à Paulo oraz prowadzone przez tychże zakonników od 1710 roku diecezjalne seminarium duchowne. Kościół klasztorny przekształcono w kaplicę dla księży misjonarzy. Dla jego powiększenia w 1856 kościół św. Wojciecha został zlikwidowany i podzielony na trzy kondygnacje. Ołtarz główny przeniesiono do kościoła farnego, zaś zdobiony portal do kościoła w podpłockim Bądkowie Kościelnym.

W 1866 gmach przejęły władze rosyjskie i utworzyły w nim gimnazjum żeńskie. Po I wojnie światowej obiekt wrócił do Kościoła i utworzono w nim szkołę organistowską oraz mieszkania prywatne.

W latach 50. XX budynki przejęło państwo. Zdecydowano odbudować zamek książąt mazowieckich i przeznaczyć na potrzeby muzeum otwartego ostatecznie w 1973 roku.

Po zmianie ustroju budynki dawnego opactwa zwrócono Diecezji Płockiej. W latach 2006–2008 z inicjatywy biskupa płockiego Stanisława Wielgusa miał miejsce remont będącej w złym stanie budowli. Po jego zakończeniu swoją nową siedzibę

znalazły w nim Muzeum Diecezjalne w Płocku i Kuria Diecezjalna Płocka.

Bibliografia :

Kazimierz Pacuski, *Początki benedyktyńskiego opactwa św. Wojciecha na grodzie płockim*, [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, red. Stefan K. Kuczyński, Warszawa 1992, s. 135-152

Władysław Mąkowski, *Benedyktyńskie opactwo św. Wojciecha na zamku płockim*, [w:] Antoni, Julian Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1931, s. 555-572

Zofia Kuźniewska, *Benedyktyni w Płocku*, "Studia Mazowieckie", t. 4, 2008, s. 131-140

III. Opis

III. 1. Elewacja północna

Elewacja północna opactwa składa się w kolejności od wschodu z możliwych do wyodrębnienia części: pierwszej - elewacji wieży zegarowej, drugiej - centralnej elewacji północnego skrzydła kompleksu oraz od zachodu, trzeciej północnej elewacji skrzydła zachodniego. Przedmiotem opracowania są te dwie ostatnie.

Elewacje ceglane płaskie, bez okien z wyraźnie rozróżniającym się podziałem na nowszą, centralną ścianę ceglana oraz straszą ścianę północną skrzydła zachodniego, bardziej zniszczoną, w dolnej partii z kamienia polnego, zwieńczoną pozostałościami wysokiego ganku obronnego z pionowymi strzelnicami. W tej ostatniej zachowały się prawdopodobnie pojedyncze otwory pierwotnego kotwienia rusztowań z czasów budowy. W dolnej partii mur ceglany przelicowano cegłą współczesną o niedopasowanym do oryginału kolorze.

Wyraźnie jest widoczna zaznaczona granica pomiędzy opisywanymi częściami elewacji. Jest ona w formie pionowego, tynkowanego zagłębienia z uczytelnionymi strzępiami.

W ten sam sposób odseparowano elewację centralną od elewacji wieży zegarowej.

III.2. Elewacja zachodnia

Elewacja zachodnia, ceglana, w minimalnym stopniu kamienno-ceglana, w przyziemiu na cokole z kamienia polnego. Wymurowana prawie w całości z cegły gotyckiej. Widoczne pierwotne otwory okienne zostały zaślepione i zlicowane z murem

wypełnieniem ze współczesnej cegły niedostosowanej do faktury i koloru oryginału. Zwieńczenie muru nie posiada pierwotnego ganku obronnego ze strzelnicami a jedynie murek powstały również prawdopodobnie w czasie remontu (zaślepienie okien)

III.3. Wieża Szlachecka (Południowa)

Wieża zamkowa, obronna w przyziemiu na planie kwadratu, w zwieńczeniu ośmioboczna kryta dachem ośmiospadowym, krytym dachówką mnich/mniszka. Generalnie lico z cegły gotyckiej miejscami z większymi lub mniejszymi naprawami z cegły współczesnej. W elewacjach zachowane liczne ślady miejsc po kotwieniach rusztowania z czasów budowy baszty.

W przyziemiu baszty tynkowana arkada ostrołukowa z drewnianymi drzwiami

IV. Stan zachowania obiektu i przyczyny zniszczeń

Ogólny stan zachowania poszczególnych elewacji określa się jako średni, zły lub bardzo zły a punktowo mamy do czynienia z destruktem.

Całość elewacji w związku z długoletnim brakiem specjalistycznych prac konserwatorskich pokryta jest różnego rodzaju nawarstwieniami powstającymi w wyniku osadzania się pyłów i sadz oraz ich konsolidacji. Nawarstwienia te obniżają nie tylko walory estetyczne obiektu (zmiana kolorystyki elewacji, jej szaro bury i czarny walor, nieakceptowalna niejednorodność kolorystyczna) ale również wpływają destrukcyjnie na podłoże. Uszczelnianie powierzchni prowadzi do osłabiania lub wręcz dezintegracji granularnej podłoża ceglanego. W wielu miejscach prowadzi to do złuszczenia się kalafiorowatych, czarnych nawarstwień odkrywających osłabione podłoże. Cegła gotycka w bardzo wielu miejscach jest osłabiona, złuszcza się lub osypuje.

Wiele zniszczeń pogarszających parametry techniczne cegły związana jest z działaniem wody (podciąganej z gruntu, opadowej, kondensacyjnej). Woda penetrując strukturę wynosi na powierzchnię sole rozpuszczalne w wodzie co w znaczący sposób zwiększa obszar i zakres zniszczeń. Zniszczenia mrozowe również związane są z obecnością wody w kapilarach i szczelinach materiału. Spękania i rozwarstwienia nie tylko wzmagają zakres penetracji wody ale umożliwiają wzrost roślin: drzewa, trawy, mchy, prosty, glony co możemy szczególnie mocno obserwować w strefie szczytowej murów.

Zaobserwowano korozję mikrobiologiczną materiału ceglanego - szczególnie w elewacji południowej Wieży Szlacheckiej. Strzępia po rozebranych murze niszczone są prawdopodobnie przez bakterie nitryfikacyjne (?). Stopień destrukcji tych partii jest

katastrofalny. Podobny mechanizm zafunkcjonował w partii strzelnic chodnika obronnego północnej elewacji zespołu. Tam jednak stan nie jest tak katastrofalny jak w przypadku wieży, jednak również znaczny.

Głazy narzutowe użyte do wymurowania partii fundamentowych zespołu posiadają liczne czarne, mocno przylegające do podłoża nawarstwienia. Powodują one zaburzenie pierwotnej estetyki a z czasem spowodują zniszczenia powierzchniowe.

Stan spoin poza partiami przemurowań, napraw i remontów wykonanych po II wojnie światowej w większości jest zły i bardzo zły. W bardzo wielu miejscach mur jest pozbawiony całkowicie spoiny, która powoduje niszczenia wraz z upływem czasu i działania czynników naturalnych i korozyjnych wypadła. Spowodowało to ekstremalne narażenie oryginalnej cegły na czynniki niszczące: działanie wody opadowej, kondensacyjnej, działanie mrozu i wilgoci, korozyjna atmosfera miejska z tlenkami siarki i azotu - znaczna intensyfikacja zakresu i tempa niszczenia.

Tynk zlokalizowany jedynie w ostrołukowej arkadzie przyziemia zachodniego wieży jest wtórny i w stanie średnio dobrym.

Stolarka okienna i drzwiowa wieży - stan średnio dobry

VI. Program prac konserwatorskich

Założenia konserwatorskie

W związku z trwającym nieustannie procesem niszczenia (sole rozpuszczalne w wodzie i wilgoć, korozyjna atmosfera miejska) struktury cegieł, spoin oraz powierzchni gładów narzutowych dolnych partii elewacji ze względu na konieczność zachowania odpowiedniej estetyki udostępnianego obiektu oraz zabezpieczenia go przed dalszą destrukcją oraz zapewnienia mu trwałości zachodzi konieczność jak najszybszego wykonania szeregu czynności konserwatorskich mających na celu przywrócenie pierwotnych walorów technicznych i estetycznych.

Polegać to będzie na:

- konsolidacji zdestruowanych lub osłabionych materiałów
- oczyszczeniu powierzchni z niszczących i szpecących zanieczyszczeń i nawarstwień
- uzupełnieniu ubytków: cegły, kamienia, spoin oraz
- scaleniu kolorystycznemu dla ujednolicenia odbioru.

Zaleca się również końcową hydrofobizację powierzchni ze względu na zły stan obiektu oraz jego warunki ekspozycji.

Program prac konserwatorskich

1/ Dokumentacja fotograficzna i inwentaryzacyjna stanu zachowania; dokumentacja fotograficzna i opisowa oraz dziennik prac konserwatorskich będą prowadzone na bieżąco wraz z postępem prac.

2/ Badania obiektu - pobranie próbek do badań i badania wraz z opracowaniem wyników oraz przedstawieniem wniosków w kontekście badanego obiektu: składu nawarstwień (ok. 3 próbek), stopnia zasolenia (ok. 3 próbek) oraz potwierdzenia lub zanegowania mikrobiologicznego podłoża zniszczeń cegły szczególnie na elewacji południowej wieży i muru chodnika obronnego elewacji północnej (po ok. 2 próbki), badania materiałoznawcze obiektu: zaprawy murarskie i cegła oryginalna (ok. 2 próbki)
Po uzyskaniu wyników badań Program Prac Konserwatorskich należy w razie konieczności zaktualizować, konsultując go z Inwestorem i służbami konserwatorskimi.

3/ Wykonanie dezynfekcji wybranych partii obiektu w szczególności partie zawilgacane i zainfekowane np. glonami, porostami, etc.

4/ Wstępne oczyszczenie lica muru; oczyszczenie powierzchni ściany z luźnych zanieczyszczeń za pomocą sprężonego powietrza, szczotek, pędzli oraz odkurzaczy

5/ Wstępne wzmocnienie, osłabionych, zdestruowanych cegieł oraz spoin; zabiegowi należy poddać osypujące się cegły jak i osłabione historyczne spoiny wapienne. Preparaty krzemoorganiczne z końcowym efektem hydrofilności

6/ Sezonowanie wmacnianych partii; sezonowanie zgodnie z instrukcją i zaleceniami producenta

7/ Klejenie; zastrzyki wypełniające i sklejające spękania: wodne emulsje żywic sztucznych - epoksydowej lub akrylowej

8/ Usunięcie błędnych technologicznie napraw lica muru i spoin; chodzi o materiały i techniki, które ze względu na swoje niedostosowanie do właściwości najstarszych cegieł i spoin narażały i/lub narażają nieustannie obiekt na intensyfikację i przyspieszanie procesów niszczących np. uzupełnienia z bardzo mocnego betonu

9/ Opracowanie metodyki oczyszczenia elewacji; w oparciu o wyniki badań składu nawarstwień oraz obserwacji ich struktury i spójności in situ; zastosowana powinna być metoda kombinowana: chemiczno – fizycznie – mechaniczna

- chemiczne zmiękczenie i/lub rozpulchnianie nawarstwień
- fizyczne zmiękczenie i/lub rozpulchnianie nawarstwień oraz

- - mechaniczne usuwanie ich z powierzchni

10/ Metodyczne oczyszczenie obiektu według metodyki wypracowanej pkt 9

11/ Miejscowe odsolenie obiektu; zabieg z oczywistych względów (gabaryty oraz niemożność wyekstrahowania soli w całości) ma charakter profilaktyczny i prewencyjny, wykonanie poprzez migrację soli rozpuszczalnych w wodzie do rozszerzonego środowiska

12/ Wzmocnienie strukturalne; w przypadku konieczności powtórnego wykonania zabiegu ze względu na niewystarczające wzmocnienie wstępne zdestruowanych partii muru. Preparaty krzemoorganiczne z końcowym efektem hydrofilności

13/ Sezonowanie wzmacnianych partii; sezonowanie zgodnie z instrukcją i zaleceniami producenta

14/ Kompleksowa dezynfekcja obiektu; zabezpieczenie przed atakiem mikrobiologicznym oraz porastaniem przez glony, mchy i porosty

15/ Przygotowanie ubytków pod uzupełnienia; duże i/lub głębokie ubytki wiążą się z koniecznością wklejenia w nawiercone uprzednio w ubytku otwory niekorodującego zbrojenia

16/ Uzupełnienie ubytków zaprawą mineralną; zaprawa mineralna powinna odpowiadać podstawowym wymogom większej porowatości i mniejszej wytrzymałości niż struktura oryginału; należy zwrócić również uwagę na fakturę i kolor po obróbce aby w znaczący sposób nawiązywała do faktury i barwy oryginału; w szczególnych przypadkach zastosowane zostanie flekowanie cegłą

17/ Uzupełnienie spoinowania obiektu zaprawą mineralną o dużej porowatości i odpowiednio dobranym kolorze

18/ Scalenie kolorystyczne; znaczące różnice kolorystyczne występujące w obszarze lica cegły silikatowymi farbami laserunkowymi doprowadzając do spójnego odbioru estetycznego uzupełnienia ubytku i oryginału

19/ Hydrofobizacja powierzchniowa; rozpuszczalnikowe preparaty krzemoorganiczne lub silikonowe, nie dopuszcza się do zastosowań preparatów wodorozcieńczalnych

20/ Wykonanie drukowanej dokumentacji powykonawczej w trzech egzemplarzach

poza tym prace konserwatorskie przy:

tynki:

- 1/ oczyszczenie - metodyka zostanie opracowana in situ na podstawie obserwacji zanieczyszczeń i nawarstwień i wykonanych prób
- 2/ drobne naprawy i uzupełnienie zaprawą na bazie trasy reńskiego
- 3/ wykończenie malarskie farbami mineralnymi według kolorystyki zaakceptowanej przez inwestora i służby konserwatorskie

stolarka:

- 1/ oczyszczenie mechaniczne z zanieczyszczeń
- 2/ drobne naprawy np. klejenie i uzupełnienie masą na bazie pyłu drzewnego i spoiwa akrylowego
- 3/ wykończenie malarskie farbami według kolorystyki zaakceptowanej przez inwestora i służby konserwatorskie

elementy metalowe:

- 1/ oczyszczenie mechaniczne – metody strumieniowo ściernie
- 2/ zabezpieczenie – Cortanin F
- 2/ wykończenie malarskie farbami według kolorystyki zaakceptowanej przez inwestora i służby konserwatorskie

2024.07.08